

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Morton BENSON
(Philadelphia, USA)

POKUŠAJI NORMIRANJA RUSKOG, ENGLSKOG I SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA

Svi savremeni (evropski) jezici podložni su procesu normiranja. U novije vreme sledeći faktori stimulišu standardizaciju: širenje školovanja i pismenosti, razvitak izdavačke delatnosti, vojna obaveza, industrijalizacija i povećana mobilnost stanovništva, turizam, pojava jakih centralnih vlada, nacionalizam, uticaj sredstava masovne komunikacije kao, na primer, radija, televizije, bioskopa, i tako dalje.

Kao što je poznato, ruski književni jezik bio je stvoren relativno kasno, u prvoj trećini devetnaestog veka.¹ Do toga doba, kroz osam vekova, vodila se stalna borba između dva izvora: govornog ruskog jezika s jedne strane i ruske varijante staroslovenskog jezika sa druge. Najzad je Lomonosov u osamnaestom veku jasno odredio stilske slojeve u ruskom jeziku i pripremio tlo za konačnu reformu koju su sproveli Karamzin i Puškin. Do prvog svetskog rata književnim ruskim jezikom služio se relativno mali deo stanovništva.

Posle prvog svetskog rata u Sovjetskom Savezu razni uslovi rušili su norme standardnog ruskog jezika, npr.: promena strukture obrazovanih krugova, sklonost prema rečima uzetim iz jezika zapadne Evrope, preterano pozajmljivanje stranih reči, negiranje starog kulturnog nasleđa, dozvoljavanje upotrebe manjinskih jezika, i tako dalje. Nastalo je haotično stanje u ruskom jeziku koji se našao preplavljen bujicom dijalektizama, neknjiževnih prstonarodnih reči, vulgarizama, skraćenica, neologizama, pozajmljenica, žargonizama, i tako dalje.

¹ Za standardizaciju ruskog jezika vidi Morton Benson, „Soviet Standardization of Russian“. *Slavic and East European Journal*, V (1961), str. 263—278.

Ova nova forma ruskog jezika naišla je na otpor još u dvadesetim godinama. Ali, protivnici novog stila bili su nemoćni. Preokret je došao tek sredinom tridesetih godina. Glavni neprijatelj jezičkog haosa bio je sam Maksim Gorki. Vodio je borbu za lingvističku stabilizaciju i određivanje normi. Od 1935. do 1940. godine izrađivan je prvi rečnik savremenog književnog ruskog jezika od strane D. N. Ušakova. Predratni opštenarodni jezik opet je bio uspostavljen. U tridesetim godinama oživljavanje standarda poklapalo se sa preporodom velikoruskog nacionalizma koji je, pod pritiskom duha međunarodnog solidariteta, bio skoro nestao u godinama posle revolucije. Uskrsnuće velikoruskog nacionalizma dovelo je 1950. godine do uništenja dominacije Marrove škole, prema čijim principima je revolucija 1917. godine stvorila, pored nove ekonomske osnovice, i novi jezički sistem. Sam Staljin izjavio je da je jezik nezavisan kako od ekonomske baze tako i od nadgradnje i da nije dakle podložan radikalnim promenama. On se složio sa mišljenjem da ruski književni jezik postoji od doba Puškina. Od 1950. sovjetska vlada smatra da ruski jezik zauzima naročito mesto kao lingua franca svih naroda Sovjetskog Saveza. 14. marta 1958. godine u Akademiji nauka SSSR osnovan je Institut za ruski jezik.

Od toga vremena naovamo saradnici Instituta (za ruski jezik) mnogo su doprineli standardizaciji ruskog jezika u nekim radovima o kojima će biti reči malo kasnije.

Treba istaknuti da su neki lingvisti bili u Rusiji i Sovjetskom Savezu, kao i svuda, protiv normiranja, to jest, smatrali su da lingvista treba samo da opisuje stvarno stanje jezika. Poznati ruski stručnjak A. A. Šahmatov, na primer, bio je mišljenja da izbor varijanti ne spada u kompetenciju lingviste.² L. V. Ščerba upozoravao je „da je preterano normiranje štetno: ono lišava jezik snage . . . ne treba zaboraviti negativan primer Francuske Akademije.“³ Uprkos takvim izjavama moramo da podvučemo jaku težnju u Sovjetskom Savezu za normalizacijom jezika. Kao primer služi sledeći odlomak iz prikaza *Rečnika* u četiri knjige koje je izdala sovjetska Akademija nauka (od 1957. godine do 1961. godine). „Zapazili smo da zaprepašćenje među nastavnicima jezika i studentima filologije dostiže kulminaciju kada vide da *Gramatika* Akademije nauka odbija ono što *Rečnik* (Akademija nauka) usvaja“.⁴ Ili, u prikazu *Gramatike* Akademije nauka, recenzent piše da „autor,

² E. S. Istrina, „A. A. Šahmatov kak redaktor slovarja russkogo jazyka“. *ANSSSR, Izvestija otdelenija lit. i jazyka*, V, 5, str. 415.

³ L. V. Ščerba, *Izbrannye raboty po jazykoznaniju i fonetike*. Leningrad, 1958, str. 16.

⁴ *Russkij jazyk v škole*, 1959, 6, str. 100.

izgleda zaboravlja da takva gramatika služi pre svega kao normativan... priručnik.⁵ Takve osude su tipične.

Sada ćemo izneti neke detalje o pokušajima normiranja koje su sproveli u Institutu za ruski jezik dva najistaknutija kodifikatora ruskog jezika, leksikograf S. I. Ožegov i fonetičar i akcentolog R. I. Avanesov.

Najpoznatiji Ožegovljev normativni rad je njegov *Rečnik ruskog jezika* (u poslednjim izdanjima od 1960. godine naovamo). Najvažnije Avanesovljevo delo (uz Ožegovljevu saradnju) je *Ruski književni izgovor i akcenat* (1959). Ova dva strogo normativna dela se suprotstavljaju već spomenutim opisnim delima, naime *Gramatici* Akademije nauka i *Rečniku* Akademije u četiri knjige. Sada ćemo izneti neka upoređenja. Prvo, o naglasku. *Gramatika* dopušta kao ravnopravne dublete oblike prošlog vremena *drálsjá* 'tukao se', *vilsjá* 'vrteo se', *sobrálsjá* 'spremio se', i tako dalje. Avanesov daje kao pravilne samo oblike *drálsja*, *vilsja*, *sobrálsja*.

Što se tiče kratkog oblika prideva, *Gramatika* navodi kao ravnopravne dublete oblike srednjeg roda *máló* 'malo', *pjánó* 'pijano', *stáró* 'staro', oblike množine *mály* 'mali', *vrédny* 'štetni', *gódný* 'váljání', *mily* 'mili', *nóvy* 'novi'. Avanesov je mnogo stroži, normativniji: on dopušta samo *maló*, *pjáno*, *malý*, *pjány* i u drugim slučajevima klasifikuje jedan akcenat kao bolji, drugi kao samo dopustljiv.

Sada pređimo na obradu morfoloških dubleta u *Rečniku* Akademije nauka s jedne strane i Ožegovljevom *Rečniku* sa druge. *Rečnik* Akademije nauka često daje ravnopravne dublete, kao na primer glagolske oblike *izgotavljavat'-izgotovljat'* 'izrađivati', *nakaplivat'-nakopljat'* 'gomilati', *vyskal'-zyvat'-vyskol'zat'* 'isklizavati', *obrezyvat'-obrezat'* 'obrezivati' (podrezivati), *odarivat'-odarjat'* 'obdarivati', i tako dalje. Ožegov daje samo oblike *izgotovljat'*, *nakaplivat'*, *vyskal'zyvat'*, *obrezat'* i *odarivat'*.

Veoma ubedljiva demonstracija Ožegovljevog nastojanja da normira jezik vidi se u njegovoj obradi ruskih imenica muškog roda koje mogu da imaju naglašeno *a* u množini: *traktor*, *instruktor*, *prožektor*, *dogovor*, itd. Izdanje njegovog *Rečnika* 1952. godine ima više od 40 razmimoilaženja sa Avanesovljevim priručnikom u pogledu takvih imenica. Ali, u izdanju od 1960. godine broj razmimoilaženja sveden je na sedam.

Uticaj normativnog rada Ožegova i Avanesova ogroman je. Njihova dela predstavljaju danas autoritet za ruski jezik.

Na kraju treba pomenuti odličan opis ruske intonacije koji je izradila E. A. Bryzgunova, docent na Moskovskom univerzitetu.⁶ Njoj je pošlo za

⁵ *Voprosy jazykoznanija*, 1953, 1, str. 116.

⁶ *Praktičeskaja fonetika i intonacija russkogo jazyka*. Moskva, 1963. i *Zvuki i intonacija russkoj reči*. Moskva, 1969.

rukom da izdvoji i opiše pet osnovnih intonacionih konstrukcija u ruskom jeziku. Uzmimo, kao primer, rečenicu: U sobi je bila jedna žena. Bryzgunova pokazuje da takva obaveštajna rečenica u ruskom jeziku može da se izgovori ili s jednom sintagmom ili s dve sintagme. Svaka sintagma ima svoju intonacionu konstrukciju. Naglašeni deo konstrukcije može biti na različitim slogovima u zavisnosti od značenja. Dakle, obaveštajna rečenica s jednom sintagmom u odgovoru na pitanje *ko je bio u sobi?* izgovara se s naglašenim delom prve intonacione konstrukcije (IK 1) na reči *ženščina*: v komnate byla odna *ženščina*. Na pitanje *koliko je bilo žena u sobi?* odgovara se s naglašenim delom na reči *odna*: v komnate byla *odna* ženščina. Na pitanje *gde je bila žena?* odgovara se s naglašenim delom na reči *v komnate*: v komnate byla odna ženščina.

Ista rečenica može da se izgovori s dve sintagme. Prva sintagma može da se izgovori s IK 3 (čija visina naglo raste): v komnate (3)/ byla odna ženščina (1). Ili, prva se sintagma izgovara s IK 4 (čija visina raste postepeno): v komnate(4)/ byla odna ženščina(1). Ista rečenica može da se pretvori u upitnu. U ruskom govornom jeziku upitna rečenica obično se razlikuje od odgovarajuće obaveštajne samo po intonaciji, a ne po redu reči. Upitna rečenica mora da se izgovori s IK 3 bez pauze, to jest, s jednom sintagmom. Naglašeni deo sintagme pada na onu reč koja predstavlja centar pitanja:

- v komnate(3) byla odna ženščina?
- v komnate byla odna(3) ženščina?
- v komnate byla odna ženščina(3)?

Bryzgunovim doprinos standardizaciji ruskog jezika veoma je važan. Sada imamo jasnu sliku intonacije koja važi za celu ogromnu teritoriju gde se govori ruski.

Blagodareći radovima koje su dali Ožegov, Avanesov i Bryzgunova, ruski ezik sada spada u grupu najnormiranijih jezika.

Sada da se osvrnemo na kratak pregled istorije normiranja engleskog jezika. Ovaj se jezik približio savremenom standardu mnogo ranije nego ruski ili ma koji drugi slovenski jezik. Srednjoškolci u Americi i Engleskoj, naprimer, čitaju *Kanteberijske priče* Džefrija Čosera, koji ih je izdao u 1387. godini. Istina je da učenici čitaju mnoga mesta u *Pričama* s velikim teškoćama, ali, ipak, čitaju ih. Američki i engleski srednjoškolci čitaju bez velikih teškoća Šekspirova dela, koja potiču od kraja šesnaestog i početka sedamnaestog veka. Jezik nije veoma daleko od savremenog standarda. Američka Deklaracija nezavisnosti od 1776. godine napisana je već jezikom koji može da se smatra identičnim savremenom standardu. Ruski jezik toga doba je još dosta daleko od današnjeg standarda. Sredina osamnaestog veka videla je i izdanje prvog velikog rečnika engleskog jezika, koji je izradio Samjuel

Džonson. Prvi američki leksikograf bio je Noe Webster. Godine 1828. izašao je njegov Američki rečnik engleskog jezika. Posle njegove smrti, izdavačko preduzeće Meriam-Webster nastavilo je da izdaje nove verzije rečnika. Prvo izdanje Websterovog *Novog međunarodnog rečnika* izašlo je 1909. godine. Drugo je izdanje izašlo u 1934. godini, a treće u 1961. godini. U Engleskoj je najvažniji rečnik *Oksfordski engleski rečnik*. On je najbogatiji istorijski rečnik engleskog jezika.

Sada ćemo dati neke podatke o standardizaciji engleskog jezika. Postoje dve glavne varijante: engleska (ili britanska) i američka. Ni u Engleskoj niti u Americi nema akademije ili instituta koji se bavi normiranjem. U Engleskoj se razvio standard najškolovanije klase, prvobitno na jugu zemlje. Ovaj se standard zove RS (Received Standard) ili, što se tiče izgovora — RP (Received Pronunciation). Izgovorom RP se služe, na primer, spikeri britanske državne radio-stanice (BBC). Ovaj se izgovor opisuje veoma detaljno i precizno u poznatim priručnicima fonetičara Džonsa i Warda. U Engleskoj je standardni izgovor vezan za socijalni položaj govornika, to jest, pripadnik više klase mora da se služi RP-om, svaki drugi može razume se, da usvoji. Standard RP se obično predaje na kursovima engleskog jezika a u inostranstvu. List *London Times* služi kao primer standardnog jezika štampe. Tipični normativni priručnici britanskog standarda su Foulterova dela *The King's English* i *Dictionary of Modern Usage*. U ovim delima citiraju se primeri gramatičkih pravila. Jedni primeri su obeleženi kao „pravilni“, drugi su obeleženi kao „nepravilni“. Često su nepravilni primeri uzeti iz dela baš najboljih pisaca.

U Americi je položaj drukčiji. Nema jednog određenog standardnog izgovora kao britanski RP. Nema jedne klase, nema jednog grada čiji jezik služi kao apsolutni standard. Stručnjaci smatraju da ima pet glavnih fonetskih varijanti na osnovu teritorijalne raširenosti: novoengleska, njujorška, srednjeatlantska, južna i opšteamerička. Ove fonetske varijante su veoma slične. Razlikuju se uglavnom po ispadanju suglasnika *r* na kraju sloga po izgovoru nekih samoglasnika. Na primer, u srednjeatlantskom izgovoru razlikuju se tri reči: *Mary* 'Marija', *marry* 'venčati' i *merry* 'veselo'. U mnogim mestima poklapaju se fonetski dve od ovih reči ili sve tri.

Ni leksičkih niti gramatičkih razlika nema za školovane Amerikance. Gore pomenuti faktori koji pomažu standardizaciji deluju veoma intenzivno. Nema dijalekata u Americi. Zemlja je mlada; pokretljivost stanovništva je velika. Rezultat je da, pored fonetskih razlika, postoji jedan opšti američki standard na ogromnoj teritoriji od devet miliona kvadratnih kilometara. Nema nikakvih problema oko sporazumevanja. Standard je, svakako, elastičniji nego onaj kod Engleza, Rusa, ili Francuza.

U Americi ipak ima jedan autoritet koji uživa više poštovanja nego igde drugde. To je rečnik. Rečenica „potraži to u rečniku“ čije se u Americi više nego u ma kojoj drugoj zemlji. Školovani Englezi imaju mnogo više pouzdanja u svoje znanje jezika nego Amerikanci. Na primer, na stranicama američkog časopisa *Atlantic Monthly*, jedan engleski turista piše: „Kad sam došao u Ameriku, bio sam zaprepašćen . . . poštovanjem koje Amerikanci gaje prema rečniku . . .“⁷ Ova zavisnost od rečnika objašnjava buru negodovanja koju je izazvalo treće izdanje Vebsterovog rečnika (1961. godine).⁸ Treće izdanje je bilo mnogo manje normativno nego drugo. Treće izdanje je bilo izrađeno na principu da rečnik treba da opisuje, a ne treba da propisuje. Kritika je bila veoma oštra. Kritičari su isticali mnogo nedostataka, od kojih navodim samo nekoliko.

1. Unete su mnoge neknjiževne reči, a stilske oznake uz njih nisu, po mišljenju kritičara, dovoljno normativne. Blag stav prema neknjiževnom obliku *ain't* 'nije' naročito se osuđuje.
2. U mnogim slučajevima daje se nekoliko varijanti izgovora za jednu reč. Čitaocu rečnika nije jasno koja se fonetska varijanta smatra „boljom“.
3. Mnogi se citati navode iz izjava političara, atletičara, glumaca, pevača, i tako dalje.
4. Velika se slova ne upotrebljavaju. Čak se vlastite imenice pišu malim početnim slovom.
5. Englezi ističu da je od 200 konsultanata samo jedan iz Velike Britanije.

Po mišljenju kritičara, glavna mana je odsustvo stroge normativnosti. Jedan recenzent je pisao: „Ako stražar ostavi svoje mesto i izloži vojsku opasnosti, kazna je stroga . . . ako se veliki rečnik odrekne svoje dužnosti kao čuvar našeg jezika, on je takođe izvršio zločin.“⁹ Drugi recenzent piše: „ . . . novi Merijam-Vebster ima sve moderne vrline. On je ogroman, skup i ružan. Imaće veliki uspeh . . . Tradicionalna funkcija rečnika bila je određivanje normi . . . Ali ovaj novi rečnik ima samo jedan svoj standard — uključivanje svega . . . Autori ovog vrzinog kola nemaju osećaj dužnosti prema svom jeziku“.¹⁰

⁷ Stuart Robertson and Frederic Cassidy, *The Development of Modern English*. Englewood Cliffs, 1954, str. 345.

⁸ James Sledd and Wilma R. Ebbitt, *Dictionaries and That Dictionary*. Chicago, 1962, str. 50—274.

⁹ Isto delo, str. 127—128.

¹⁰ Isto delo, str. 131—132.

Uprkos kritici, Websterovo treće izdanje danas je najvažniji autoritet za engleski jezik u Americi. Osuda trećeg izdanja pokazuje da Amerikanci i Englezi, kao Rusi, osećaju jaku potrebu za standardizacijom.

Sada nekoliko reči o razlikama između britanske varijante i američke varijante.¹¹ Razlike između varijanti pojavile su se rano, pre Revolucije u oblasti rečnika. Još 1608. godine u prvom engleskom naselju u Virdžiniji ušao je u rečnik indijanski termin koji označava američku životinju rakun.¹² Posle toga, čitav niz amerikanizama ulazi u rečnik (u početku iz indijanskih jezika) i dobija pravo građanstva: 1610. — caribou, opossum; 1612. — moccasin, tomahawk; 1613. — moose; 1628. — wigwam; 1634. — hickory, papoose, squaw; 1674. — woodchuck; 1709. — blue jay, i tako dalje. Mnogi Englezi su prezirali, ismejvali ove neologizme. Prva salva je ispaljena 1787. kad je jedan britanski časopis napao Tomasa Džefersona za upotrebu glagola *to belittle* 'umaniti'.¹³ Časopis je postavio pitanje: „Pošto ste pogazili čast naše zemlje, . . . zašto i dalje gazite samu gramatiku našeg jezika . . . poštedite, molimo vas, naš maternji jezik . . .“ U 1804. godini drugi britanski časopis u prikazu knjige Džona Adamsa, koji je kasnije postao šesti predsednik SAD, piše: „Stil gospodina Adama je u principu prihvatljiv . . . to je za američku knjigu velika pohvala“.¹⁴ Jedan engleski godišnjak za 1808. godinu užasava se „bujice varvarske frazeologije iz Amerike koja preti . . . čistoći engleskog jezika“.¹⁵ Najpoznatiji slučaj podrugivanja Amerikancima nalazi se u prikazu jedne američke knjige koji je napisao Englez Sidnej Smit 1821. godine: „Ko čita američku knjigu? . . . Šta dugujemo američkim lekarima . . . ? Koje nove supstancije su njihovi hemičari našli? . . . Koje stare (supstancije) su oni analizovali? . . . Šta su oni uradili u matematici? . . .“¹⁶

Pojavljivale su se britanske predrasude protiv američke varijante još posle prvog svetskog rata. Za vreme Međunarodne konferencije o engleskom

¹¹ Vidi H. L. Mencken, *The American Language*, New York, 1949 i *Supplement I*. New York, 1952; Richard D. Mallery, *Our American Language*. Garden City, 1947; Hans Galinsky, *Die Sprache des Amerikaners*, I i II. Heidelberg, 1951—1952. i „Amerikanisches und britisches Englisch“. *Studien und Texte zur englischen Philologie*, Band 4, Muenchen, 1957; A. D. Švejcjer, „Različija v leksike amerikanskoga i britanskoga variantov savremenoga literaturnoga jazyka“. *Voprosy jazykoznanija*, 1967, 2, str. 64—72; Thomas Pyles, *Words and Ways of American English*. New York, 1852, str. 3—27, 215—232; Charlton Laird, *Language in America*. New York and Cleveland, 1970, str. 456—480.

¹² Mencken, *American Language*, str. 104.

¹³ Isto delo, str. 14.

¹⁴ Isto delo, str. 14.

¹⁵ Mario Pei, *The Story of the English Language*. Philadelphia and New York, 1967, str. 73.

¹⁶ Mencken, *American Language*, str. 13.

jeziku koja se održala u Londonu 1927. godine, britanski časopis *New Statesman* piše: „Zašto bismo uopšte pristajali na raspravu o ovoj temi s Amerikom? . . . Za sve one koji vole engleski jezik, Amerika je jedini opasni neprijatelj.“¹⁷ Kad je Amerikanac upotrebio na konferenciji reč *anglicizam* isti je časopis sa negodovanjem reagovao: „On (Amerikanac) zahtevao je za Ameriku isto pravo, koje imamo mi, da odlučuje šta je prihvatljivo u engleskom jeziku i šta nije! To je zahtev koji ne možemo suviše energično da odbacimo . . . Engleski jezik pripada nama“.¹⁸

Noe Webster je bio podstaknut da napiše svoje *Rečnike* američke varijante kad je video da se mnogi amerikanizmi ne unose u britanske rečnike, i da mnogi Englezi nipodaštavaju jezik kolonista.¹⁹ Webster je poklanjao naročitu pažnju amerikanizmima. Njegov *Rečnik* 1828. godine uključuje oko 12.000 reči koje ranije nisu bile date ni u jednom britanskom rečniku.²⁰ Webster je davao i veoma dragocene podatke o američkom izgovoru prve trećine devetnaestog veka. Hiljade amerikanizama su ušle posle Revolucije u opšti rečnik savremenog engleskog jezika. Primeri su: *to belittle* 'umanjiti', *halfbreed* 'melez', *to loaf* 'dangubiti', *mad* (u smislu) 'ljut', *overcoat* 'mantil', *peanut* 'kikiriki', *pull* 'protekcija', *to stump* 'zaprepastiti', i tako dalje.²¹ Neki amerikanizmi još nisu sasvim odomaćeni u Engleskoj: *angle* (u smislu) 'stanovište', *assignment* 'zadatak', *real estate* 'nepokretna imovina', *scalper* 'tapkaroš', i tako dalje.

Postoji sada veliki broj leksičkih razlika između savremenih varijanti. Možemo da istaknemo samo glavne tipove. Ima mnogo prelaznih slučajeva.

Ima raznih reči za označavanje istih pomjova. Prvo dajem američki oblik, potom britanski: *apartment-flat* 'stan', *check-bill* 'račun' (u restoranu), *city hall-town hall* 'većnica', *druggist-chemist* 'apotekar', *district attorney-public prosecutor* 'javni tužilac', *elevator-lift* 'lift', *editorial-leading article* 'uvodnik', *faculty-staff* 'osoblje fakulteta' (na univerzitetu), *desk clerk-reception clerk* 'službenik recepcije' (u hotelu), *line-queue* 'red', *movies-cinema* 'bioskop', *faucet-tap* 'slavina', *telephone booth-call box* 'telefonska govornica', *truck-lorry* 'kamion' i tako dalje.

Neke razlike su nastale kad se reč (ili značenje) sačuvala samo u američkoj varijanti: *homely* 'ružan', *to guess* 'pretpostavljati', *trash* 'đubre', *fall* 'jesen', *to peek* 'viriti' *chore* 'posao', 'zadatak' i tako dalje. U takvim sluča-

¹⁷ Laird, str. 459.

¹⁸ Isto delo, str. 460.

¹⁹ Sledd, str. 32—35.

²⁰ Pei, str. 73.

²¹ Mencken, Supplement I str. 440—525 i Mallery, str. 49—62.

jevima je američka varijanta istorijski konzervativnija nego britanska (koja je izgubila reč ili značenje).²²

Mnoge razlike su vezane za konkretne stvari. Uzmimo, kao primer, terminologiju koja se odnosi na automobil. Razlike su frapantne: *automobil* — automobile / motorcar; *akumulator* — battery / accumulator; *blatobran* — fender / wing; *benzin* — gasoline / petrol; *korito kartera* — oil pan / sump; *odbojnik* — bumper / buffer; *prva brzina* — low gear / first gear; *poklopac* — hood / bonnet; *ručica menjača* — gearshift lever / gear lever; *staklo* — windshield / windscreen; *svećica* — spark plug / sparking plug; *utišać* — muffler / silencer, i tako dalje.

Neke reči se upotrebljavaju u obema varijantama sa različitim značenjima. Prvo se daje značenje u američkoj varijanti: *corn* kukuruz, žito; *bug* — insekat, stenica; *billion* — milijarda (hiljada miliona), bilion (milion miliona): *subway* podzemna železnica, podzemni pešački prelaz; *torch* baklja, džepna lampa.

Najboji kontrast je sledeći: *to table a motion* odložiti diskusiju o predlogu; pristupiti diskusiji o predlogu.

Pomenuo sam prelazne slučajeve. Jedan primer je grupa od tri reči za pojam *poštar*: letter carrier, mailman, postman. Prve se dve reči obično upotrebljavaju u Americi, treća u Engleskoj. Ali, oblik *postman* može da se kaže i u Americi. Izašao je u Americi, naprimer, pre nekoliko godina roman James M. Cain, *The Postman Always Ring Twice*. (Poštar uvek zvonu dva puta).

Postojanje jezičkih razlika je dovelo jednom do prevoda američkog romana na britansku varijantu.²³ Preveden je roman *Babbit* koji je napisao poznati autor Sinclair Lewis. Britanska verzija je izašla 1932. u Londonu. Rezultat je bio fiasco. Autor hoće u romanu da pokaže američki život na srednjem zapadu posle prvog svetskog rata. Važna je baš američka atmosfera. U britanskoj verziji Amerikanci kažu *derby*, a ne *top hat* (cilindar), *waistcoat*, a ne *vest* (prsluk), *public house*, a ne *saloon* (kafana), *news-stall*, a ne *newsstand* (kiosk), *paper carrier*, a ne *newsboy* (raznosilac novina), *turf*, a ne *lawn* (travnjak), *chemist's shop*, a ne *drugstore* (apoteka), *goods station*, a ne *warehouse* (skladište) i tako dalje. Američki pravopis zamenjen je britanskim. Autorov cilj je ometen. Izvrnuta je slika života u američkoj provinciji. Izvršeno je nasilje nad jezikom i nad umetničkim delom.

S druge strane, prevođenje na varijante može biti opravdano u drugim oblastima. Na primer, u trgovačkoj reklami prevođenje se vrši već neko-

²² Pyles, str. 19—25 i Laird, str. 457.

²³ Laird, str. 463.

liko decenija s dobrim rezultatima. (Amerikanci čitaju jednu verziju, Englezi drugu.)²⁴

Fonetskih razlika ima mnogo. Prostor ne dozvoljava da se o njima diskutuje. Upadljive su razlike između intonacije jedne i druge varijante. One izazivaju teškoće. Amerikancima se čini da su Englezi hladni, arogantni. Englezima se čini da su Amerikanci suviše familijarni, neotesani. Ortografskih razlika ima. One ne izazivaju teškoće.

Ima i gramatičke, to jest sintaksičke razlike. Evo nekoliko primera. Prvo dajem američku konstrukciju, potom englesku: 1. give it to me — give it me (daj mi ga) 2. he got off the train — he got out of the train (sišao je s voza) 3. the government has reached a decision — the government have reached a decision (vlada je donela odluku) 4. he is in the hospital — he is in hospital (on je u bolnici) 5. ten dinars a gallon — ten dinars the gallon (deset dinara za galon).

Kao što smo videli, mnoge razlike postoje između američke i britanske varijante engleskog jezika. Za vreme drugog svetskog rata (1942. godine) Englesko ministarstvo odbrane izdalo je jezički vodič za pilote koji su odlazili u SAD i drugi vodič 1943. godine koji se zvao *Upoznaj se sa američkom vojskom*.²⁵

Američko ministarstvo odbrane priredilo je *Kratak vodič za Veliku Britaniju* sa prevodom 183 reči koje se razlikuju.²⁶

Ne treba zaboraviti da postoje druge varijante engleskog jezika. Kanadska varijanta praktično se poklapa sa američkom. Australijanske i novozelandske varijante veoma su slične. Postoji i južnoafrička varijanta. A na kraju treba pomenuti i varijantu kojom govore školovani ljudi u Indiji i Pakistanu.

Dakle, imamo jedan jezik sa jednim nazivom i sa nekoliko varijanti u raznim delovima sveta.

Videli smo da su ruski i engleski jezici standardni jezici koji uz podršku svih slojeva društva nastavljaju proces normiranja, svaki na svoj način. Engleski jezik pokazuje da naziv jezika nema obligatornu vezu sa nazivom naroda.

U savremenoj lingvistici pojavio se nedavno pojam 'lingvističko planiranje' (LP).²⁷ LP se primenjuje u onim situacijama gde postoje problemi.

²⁴ Mencken, *American Language*, str. 262.

²⁵ Mencken, *Supplement I*, str. 455—456.

²⁶ Isto delo, str. 456.

²⁷ Vidi Einar Haugen, *The Ecology of Language*. Stanford, 1972, str. 159—190, 287—298.

LP traži efikasnost komunikacije i,²⁸ prema tome, ima dva specifična glavna cilja. Prvi je normiranje dotičnog jezika. Drugi je modernizacija dotičnog jezika, to jest njegovo terminološko osposobljavanje za potrebe savremenog života i savremene tehnike.²⁹ Pokazao sam zašto LP nije potrebno ni za ruski jezik niti za engleski jezik. Ono jeste potrebno za mnoge druge jezike koji nailaze na probleme. Jedan od najpoznatijih lingvističkih problema novijeg vremena je nastao u Norveškoj. Tamo je u devetnaestom veku, posle osamostaljenja zemlje, stvorena narodna varijanta norveškog jezika, takozvani Landsmal. Ova se varijanta suprotstavlja književnoj varijanti (takozvanom Riksmalu) koji sadrži mnogo elemenata iz danskog jezika.

Postojanje dveju varijanti izazvalo je pravi jezički kaos. O položaju u Norveškoj sovjetski lingvisti M. I. Steblin-Kamenski na stranicama časopisa *Voprosy jazykoznanja* 1968—3, str. 55 piše sledeće: „Ova je situacija imala kao posledicu pre svega neproaktivne troškove ogromne količine sredstava, truda i energije... Trebalo je... stalno tražiti izlaz iz... tragične situacije i bez kraja raspravljati (o problemu) usmeno i u štampi... trošeći na svađe, koje su stvarno sasvim uzaludne, ovu energiju koja bi mogla da bude posvećena stvaranju nacionalnih, kulturnih vrednosti“. Stručnjaci koji se bave planiranjem jezika za Norvešku sada vide jedino rešenje u formi ranju jednog standarda, takozvanog *sammorska*.³⁰

Sada ćemo se osvrnuti na srpskohrvatski jezik. Ovde nije potrebno govoriti o istoriji pokušaja normiranja ovog jezika. Pregled pokušaja normiranja ruskog, engleskog i norveškog jezika daje nam veoma podesnu perspektivu za razmatranje problema standardizacije savremenog srpskohrvatskog jezika. Meni se čini da je svakom modernom društvu potreban standardan jezik, to jest, jezik kojim mogu da se služe svi članovi društva, jezik koji svi razumeju bez teškoća kako usmeno tako i pismeno. Takav jezik omogućava i olakšava normalan život, razmenu mišljenja, trgovinu, školovanje, naučnoistraživački rad, razvitak privrede, turizam, i tako dalje.

Videli smo kod Rusa veoma strogo jezičko normiranje. Takvo normiranje, čini se, nije izvodljivo niti poželjno u Jugoslaviji. Normiranje u Jugoslaviji treba da bude slično onome koje se vrši za engleski jezik. Uzimajući sve to u obzir, sada bih hteo da predložim sledeće mere za normiranje, odnosno planiranje srpskohrvatskog jezika.

²⁸ Haugen, str. 249.

²⁹ Charles A. Ferguson, *Language Structure and Language Use*. Stanford, 1971, str. 224—228.

³⁰ Haugen, str. 138—142.

1. Prvi se predlog odnosi na naziv jezika. U raspravama o nazivu jezika obično nemaju predstavnike stanovnici Bosne, Hercegovine i Crne Gore. Dosada predlagana rešenja ne uzimaju ih u obzir.

Ja bih predložio nov zvaničan naziv za srpski ili hrvatski jezik: naime, *jugoslovenski* (za ekavsku varijantu) i *jugoslavenski* (za ijekavsku varijantu).

Ovaj naziv će jasno ukazivati na osnovu čisto lingvističkog kriterija na postojanje dveju glavnih varijanti. Stanovnici Bosne, Hercegovine i Crne Gore dobiće naziv za svoj jezik. Iako ovo rešenje nije idealno, ono bi bilo, ipak, najpraktičnije.

2. Upotreba ćirilice treba postepeno da se smanjuje.
3. Ako budu primljene prve dve tačke, možemo da se nadamo prirodnom razvitku obeju varijanti, slično paralelnim rukavcima jedne reke. Sa praktičnog gledišta, preporučio bih dobrovoljno zblizavanje u skladu sa principima LP-a.

Dosta detaljno su gore opisane razlike između dve glavne varijante engleskog jezika. Između tih varijanti ima više razlika nego između hrvatske i srpske varijante srpskohrvatskog jezika. Smatram da pokušaj potpunog odvajanja jedne varijante od druge ne može biti lingvistički opravdan.